

УДК [94 : 343.264] (477.81)

ДИНАМІКА ВИВЕЗЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ З ТЕРИТОРІЇ РІВНЕНЩИНИ НА ПРИМУСОВІ РОБОТИ В АВСТРІЮ ТА НІМЕЧЧИНУ

Віталіна Данильчук

Рівненський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти
Україна, 33028, м. Рівне, вул. В. Чорновола, 74
e-mail: vitalina.-@ukr.net

Період Другої світової війни позначений численними процесами переміщення населення, що значною мірою вплинули на соціально-демографічну ситуацію в Україні. В означеному контексті важливим є розгляд вивезення мешканців окупованих територій на примусові роботи до Німеччини, що вирізнялося значними масштабами та низкою суперечностей при реалізації. Значимість дослідження вказаних проблем зумовлена необхідністю об'єктивного висвітлення різноманітних аспектів процесу примусового вивезення населення у розрізі окремих регіонів, з огляду на те, що у кожному з них означені переміщення різнилися динамікою, кількісними показниками, організаційними характеристиками тощо.

Джерельну базу досліджуваної проблеми складають документи Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, Центрального державного архіву громадських об'єднань України, Державного архіву Рівненської області тощо. Історіографію проблеми складають тематичні праці українських і зарубіжних вчених, зокрема С. Гальчака [2], Т. Пастушенко [42], Е. Андріїв [1], В. Данильчук [3], Н. Мюллера [40] й інших. Однак, незважаючи на значні наукові здобутки у вивченні проблеми вивезення українського населення на примусові роботи до Німеччини, низка регіональних аспектів залишаються ще недостатньо розробленими. Саме тому, метою статті є розгляд етапів і динаміки вивезення мешканців Рівненської області на примусові роботи до Австрії та Німеччини.

Німецька окупація України супроводжувалася процесами вивезення населення захоплених територій на примусові роботи до Третього рейху, які особливої значимості набули після розуміння німецькими очільниками, що війна набуває затяжного характеру і це є реальний спосіб компенсувати власний дефіцит людських ресурсів. З метою досягнення вказаних завдань активно вибудовувалися плани масштабних вивезень населення з різних регі-

онів України до рейху. Задля цього було організовано достатньо потужну, гучну вербувальну кампанію, яка оперувала агітаційно-пропагандистськими та насильницькими засобами впливу, спрямованими на виконання програм поставок українських робітників і залучення їх до праці у різних сферах промисловості та сільського господарства.

У процесі вивезення українського населення на примусові роботи до Третього рейху можна умовно виокремити загальні та локальні етапи, які з огляду на різні обставини були взаємозумовленими і, як наслідок, утворювали єдиний процес. Загальна чотирьохетапна програма вивезення населення окупованих територій на примусові роботи до Німеччини, розроблена генеральним уповноваженим з використання робочої сили Ф. Заукелем, вперше була представлена 20 квітня 1942 р., хоча на цей час динаміка вивезення людей до рейху уже була достатньо інтенсивною [40, с. 218].

З вересня 1942 р. набула чинності друга програма, за якою планувалася мобілізація цивільного населення обох статей з 15-річного віку. Особливий акцент було зроблено на наборі кваліфікованих робітників [2, с. 138, 256; 43, с. 99]. У наступній програмі, розрахованій на 1943 р., планувалося вивезення лише з березня до червня 1943 р. 1 млн. радянських цивільних робітників. Також встановлено квоти щоденних наборів робочої сили [40, с. 225; 2, с. 139].

У четвертій програмі використання робочої сили, розробленій на 1944 р., було прописано насильницьке вивезення 4 млн. людей, 500 тис. з яких припадало на східні окуповані території [40, с. 234]. У рамках програми практикували масову «евакуацію» населення, проте звільнення українських територій Червоною армією не дозволило реалізувати її повною мірою.

Рівненська область увійшла до складу генерального округу Волинь-Поділля, а м. Рівне стало центром РКУ та резиденцією Е. Коха. Рівненщину було розподілено на 5 округів із

центрами у містах Дубно, Здолбунів, Костопіль, Рівне, Сарни, які у свою чергу було розділено на 30 районів. Основоположні принципи програми Ф. Заукеля були підґрунтям процесу вивезення на примусові роботи до Німеччини мешканців Рівненщини. На території краю вербувальні акції розпочалися з кінця літа 1941 р., набули масового характеру з 1942 р. і продовжувалися до 1944 р. У результаті чого на примусові роботи в Австрію та Німеччину потрапили не менше як 28 783 мешканці Рівненщини [3, с. 12-14, 69]. Для чіткої організації вивезення населення краю на станціях Здолбунів, Сарни створювали пересильні табори, а у Дубно, Дубровиці, Костополі, Острозі й окремих інших містах – збірні пункти. Наприкінці літа 1941 р. німці оголосили про добровільний набір робітників та їхнє працевлаштування на заводах і шахтах Німеччини, однак тих, хто добровільно зголошувався на виїзд, були одиниці [13, арк. 1-6].

Окрім того, вважаємо, що серед людей, які добровільно виїхали на роботу до рейху, необхідно розрізняти категорію так званих «вимушених добровольців» – добровольців, вимушених до виїзду обставинами військового часу [1, с. 2]. Так, через те, що чоловік рівнянки М. Веремчук побив німця – начальника ремонтної групи, в якій він працював, його поставили перед фактом: «або сідаєш у в'язницю, або їдеш до Німеччини», як наслідок, у червні 1942 р. подружжя змушене було погодитися на виїзд [29, арк. 3].

У травні 1943 р. до батька С. Приндюк із Соsnівського району прийшов староста села та сказав: «Ви, Леонтій, не здали корови для німців, то виділіть свою дочку на роботу в Німеччину. Якщо ж ваша дочка не поїде, то німці сплять усе ваше господарство». Софія Леонтиївна, турбуючись про рідних, змушена була погодитися на виїзд [31, арк. 4]. Отож, випадки вимушеного виїзду мешканців Рівненщини на роботи до рейху було спостережено впродовж усього окупаційного часу. З огляду на обставини, які склалися у той час, вважати їх добровільними ми не можемо.

Після оголошення так званих добровільних наборів німецька влада перейшла до проведення мобілізації чоловіків. Спочатку це стосувалося молоді, віком від 17 до 25 років, однак, коли необхідних показників досягти не вдалося, верхню вікову межу було піднято до 45 років. Люди визначеної категорії зобов'язані були з'явитися на реєстрацію у казарми військового містечка. Збірним пунктом для відправлення рівнян слугувала казарма за назвою

«Блок 51» [13, арк. 1-6; 11, арк. 39]. У цей час мобілізації не підлягали особи, які мали робочі листи чи посвідчення від керівника німецької біржі праці, що засвідчували їхню зайнятність. Однак, це не убезпечувало від вивезення.

Загалом у 1941 р. на роботи до Німеччини було вивезено незначну кількість мешканців Рівненщини (за нашими підрахунками – у межах 1% від загальної кількості вивезених з області осіб – 28 783). Низькі кількісні показники потоку робочої сили з регіону у 1941 р. засвідчували неефективність тактики німецької влади, яка полягала в оголошенні добровільних наборів та агітаційно-пропагандистському впливі. Досить швидко подібні недоліки було враховано окупантами й організація вивезення набула інших форм. Із 1942 р. представники окупаційної влади під час вербування починають застосовувати методи примусу та насильство [42, с. 83; 2, с. 148-149].

На початку 1942 р. за наказом німецького командування було визначено норму відправлення людей до Німеччини із с. Волошки Рівненського району у кількості 60 осіб. Щоб уникнути вивезення, молодь заховалася у лісі, проте, німці вчинили облаву, 11 осіб упіймали та вивезли до Німеччини, а 7 розстріляли [12, арк. 11, 38]. У с. Яринівка Березнівського району 12 квітня 1943 р. нацисти розстріляли 375 осіб (серед них – діти, люди похилого віку) лише за те, що ніхто з жителів села не з'явився на збірний пункт для відправлення до рейху [39, с. 218]. Такі трагічні події відбувалися в інших населених пунктах.

Задля виконання вимог влади навесні 1942 р. районні управи визначали на кожне село відповідну кількість осіб для відправлення до рейху, незалежно від бажання, сімейного та майнового стану осіб [47, арк. 5]. Формою покарання за відмову їхати на примусові роботи до Німеччини було обрано спалення сіл. Зокрема, було спалено села Ремель Рівненського району, Дубровськ Зарічненського, Старе Рокитнівського, Грані Дубровицького районів та інші. 25 березня 1942 р. на зборах у с. Нова Любомирка староста оголошував, що з тими, хто не підкориться німецькій владі та не поїде до Німеччини, буде те саме, що у Ремелі [12, арк. 21; 49, арк. 31; 654, с. 43]. Наведених прикладів на Рівненщині було досить багато, що доводить намагання влади будь-якою ціною досягнути визначених кількісних показників вивезення людей. Основними методами вивезення населення на роботи до Німеччини стають терор, залякування та примус.

Зі змісту телеграм у відділ робітничої полі-

тики та соціального управління Міністерства східних окупованих територій дізнаємося, що 2 квітня 1942 р. о 21 годині з Рівного на Бройштедт відправили збірний транспорт № 156608 із 426 чоловіками та 216 жінками. Наступне перевезення з Рівного було заплановано на 10 квітня 1942 р. Визначений план було успішно виконано, і 10 квітня, у другій половині дня, з Рівного рейсом № 156621 було відправлено 377 чоловіків і 150 жінок для роботи у сільському господарстві [45, арк. 7-8, 29; 48, арк. 8, 12-13, 20]. 19 квітня 1942 р. з Рівного ешеломом № 156768 знову відправили 263 сільськогосподарські робітники, з них – 74 жінки. Наступне відправлення від 800 до 1 000 робітників було заплановане на 25 квітня 1942 р. з м. Дубно [45, арк. 50; 48, арк. 25]. Таким чином, лише за два з половиною тижні (з 2 до 19 квітня) з території Рівненщини в Австрію та Німеччину вивезли 1 506 осіб (1 066 чоловіків і 440 жінок).

Травень 1942 р. також відзначався значною кількістю різного роду вербувальних акцій. Так, 2 травня поліція оточила базарну площу у м. Сарни та всіх людей, які там перебували, примусово вивезли до Німеччини [21, арк. 5]. У цьому ж місяці було відправлено до рейху близько 30 осіб із с. Стрільськ Сарненського [15, арк. 5], із с. Молодаво Дубенського районів [41, с. 52-56] тощо. Однак, дефіцит робочої сили у рейху детермінував збільшення норм поставок у регіонах. Костопільський гебітскомісар Ленерт у телефонограмі від 17 липня 1942 р. висловив невдоволення результатами трудових мобілізацій і наказував головам управ Костопільської округи «посилити заходи щодо вербування населення на роботи до Німеччини» [7, арк. 96]. Як наслідок, для кожного населеного пункту план відправлення людей знову було поновлено у напрямі збільшення чисельності призначених для вивезення до рейху.

По Острозькому району станом на кінець вересня – початок жовтня 1942 р. кількість визначених на роботи до Німеччини складала 1 586 осіб. Дехто вимушено погоджувався на виїзд, але більшість намагалася його уникати, у результаті чого плани поставок було зірвано. Про перебіг акцій вивезення дізнаємося зі звіту Острозької районної управи: «...районною управою звільнено від відправлення на роботу до Німеччини 66 осіб. Зголосилися на медичну комісію 87 осіб, звільнено з приводу хвороби 35 осіб» [6, арк. 3, 91].

В окремих випадках у ході процедури вивезення дозволяли робити заміну: замість молодшого брата чи сестри їхали старші або інші

родичі, замість хворих осіб забирали здорових. Приклади таких замін спостерігалися досить часто [12, арк. 22; 28, арк. 7].

Для того щоб стабілізувати ситуацію та перестрахуватися, голова Острозької районної управи наприкінці вересня 1942 р. віддав наказ усім старостам сільських управ, що належали до району, «додатково визначити одного члена власної родини для відправлення до Німеччини. Якщо ж немає нікого відповідного з власної родини, то необхідно визначити когось із найближчих кровних родичів» [6, арк. 76].

У розрізі окремих районів Рівненщини відтворити етапність і масштаби вивезення складно, однак певною мірою це вдалося зробити. Для прикладу, у Вербському районі у 1942 р. мобілізаційні акції проводилися щонайменше 14 разів: 22 квітня, 5, 9, 10, 20, 26 травня, 1, 5, 10, 15, 20, 26 червня, 1, 15 липня 1942 р. [14, арк. 1-63]. На Клесівщині за цей період відбулися 2 загальні набори та кілька індивідуальних захоплень, молодь викликали повістками, а того, хто не з'являвся, приводили під конвоєм [12, арк. 155].

У результаті реалізації двох перших етапів програми Ф. Заукеля, за нашими підрахунками, з Рівненщини на примусові роботи до Німеччини було вивезено 54% (за встановленої автором загальної кількості вивезених – 28 783 осіб). Наймасштабніші примусові акції вивезення у краї відбулися у квітні-червні 1942 р. Надалі на Рівненщині було спостережено тенденцію спаду темпів примусових вивезень, а до кінця року – повторну активізацію [8, арк. 7; 9, арк. 10; 5, арк. 1; 10, арк. 3].

Після виконання планів трудової мобілізації на 1942 р. місцеві окупаційні органи влади розпочали реалізацію наступних програм примусового вивезення населення. Однак через часткову вичерпаність людських ресурсів реалізувати такі заходи на цьому етапі було набагато складніше. На початку 1943 р. були визначені до виїзду до Німеччини мешканці с. Півче Мізоцького району, однак, очевидно через недостатньо набрану кількість людей або відсутність транспорту, їх чотири чи п'ять разів доправляли лише до Мізоча та повертали додому, вивезені вони були лише у березні 1943 р. [37, арк. 15-16].

Для виконання німецьких рознарядок місцева влада вдавалася до відпрацьованих методів, а також повторних перевірок стану здоров'я осіб, яких через хвороби було звільнено від обов'язку праці у рейху. Так, Т. Яницький із с. Великі Селища Соснівського району у 1942 р.

двічі (березень, серпень) проходив медичну перевірку, й обидва рази його визнавали непридатним для роботи. Однак, щоб виконати нові плани поставок, місцева влада у березні 1943 р. втретє обрала його до виїзду і на цей раз члени медичної комісії визначили стан здоров'я як «позитивний», у результаті чого Тихона Онисійовича все-таки відправили до Німеччини [33, арк. 4].

На початку квітня 1943 р. жителі с. Яблонне Березнівського району вже вдруге підлягали відправленню на роботи до рейху. Староста села визначив для вивезення молодь із багатодітних сімей. З огляду на небезпеку можливих нападів партизан і зриву акції усім визначеним до відправлення було наказано «добиратися до залізничної станції Костопіль самотужки». Батькам доводилося власними підводами везти своїх дітей на станцію [41, с. 23].

24 квітня 1943 р. окупанти оточили с. Карпилівку Сарненського району та 16 осіб відвезли до м. Сарни, а звідти – до Австрії [16, арк. 3]. 10 травня 1943 р. німцями було оточено с. Великі Цепцевичі, с. Городець Володимирецького району. У цей час облави проведено й у більшості сіл Дубровицького, Корецького районів, а молодь примусово забрано на роботу [23, арк. 3; 50, арк. 3; 22, арк. 4; 32, арк. 2]. Такі дії окупантів призводили до виникнення різноманітних акцій протесту з боку місцевого населення, які не завжди були результативними [18, арк. 1-5].

На початку травня 1943 р. у м. Дубровиця було оголошено наказ коменданта щодо зобов'язання усіх юнаків і дівчат 1922-1926 рр. н. б травня не пізніше 12 год. дня з'явитися з їжею та білизною до поліційного управління для відправлення до Німеччини. Відповідні заклики до обов'язкової праці опублікували у місцевій пресі. На 17 травня було призначено чергове вивезення молоді 1922-1926 рр. н. з Рівненщини. Цьому передувало розповсюдження по селах листівок із агітаційною та водночас залякуючою метою, через сільських старост іменні виклики на роботу до рейху отримали 2 500 осіб. Крім того поширювали попередження, що у разі неявки на обласний збірний пункт, покараними будуть рідні та близькі тих, хто не з'явився. Незважаючи на це, до комісії прибули лише 210 осіб, тобто акцію було зірвано [41, с. 3-16, 93].

У липні 1943 р. гебітскомісар Рівного видав новий наказ стосовно примусової праці такого змісту: «Згідно із розпорядженням генералкомісара всі мешканці 1920-1926 рр. н. включно зобов'язані до перегляду для виїзду до Німеч-

чини: 26 липня 1943 р. мають зголоситися жителі м. Рівного, 28 липня – рівненських сіл, 30 липня – м. Здолбунів, 2 серпня – Клеваян, 4 – Олександрії, 6 – Тучина, 9 – Межиріча, 11 – Корця, 13 – Гощі, 17 – Острога, 18 – Мізоча, 20 – здолбунівських сіл. Голови районів зобов'язані повідомити старшин про терміни перегляду і вжити всі можливі заходи, щоб визначені люди з'явилися. Огляд розпочинається о 10 год. ранку» [4, арк. 85]. Однак, вкотре, повністю виконати вказане розпорядження на Рівненщині не вдалося.

Упродовж 1943 р. чотири примусові мобілізаційні акції було проведено у Вербському районі: 1, 5, 19 жовтня та 6 листопада. Про кількість захоплених під час кожного з етапів процесу вивезення на примусові роботи стверджувати важко, але загальна кількість вивезених із цього району коливається від 1 731 до 2 326 осіб [14, арк. 1-63; 44, арк. 53].

Шляхом використання статистичних методів було з'ясовано, що упродовж 1943 р. із Рівненщини у примусовому порядку на роботи до Австрії та Німеччини вивезли приблизно 21% від загальної кількості вивезених з території краю (28 783 осіб). Найбільша активність примусових акцій з набору робочої сили в регіоні у 1943 р. припала на квітень-травень [3, с. 69].

Перед відступом із Рівненщини у січні 1944 р. німці оголосили обов'язкову «евакуацію» всього населення, без розрізнення статі, віку та роду занять, що стало продовженням заходів з вивезення населення до Німеччини [43, с. 82]. У такий спосіб було вивезено ще частину населення краю. Із підходом Червоної армії до території Рівненщини німці ініціювали вивезення персоналу окремих підприємств і культурних закладів, а також особам, які впродовж окупації працювали при гебітскомісаріатах та управах, було надано пропуски на виїзд, їх отримали, зокрема, співробітники Дубенського гебітскомісаріату [36, арк. 10], Рівненської міської управи [34, арк. 7] тощо.

Наприкінці лютого 1944 р. у місцевий Свято-Миколаївський собор зігнали жителів м. Дубно для відправлення до Німеччини (із дітьми, людьми похилого віку) та вивезли усіх [41, с. 44]. На початку березня 1944 р. німці вступили у с. Рудня Почаївська Радивилівського району та, здійснивши перепис сімей, забрали кожного господаря [19, арк. 3]. За деякими даними, із зазначеного населеного пункту на примусові роботи у цей день забрали 43 особи, а тих, хто намагався втекти, розстріляли [17, арк. 2]. У цей же час нещастя спіткало мешканців багатьох сіл Радивилівського, Ду-

бенського, Вербського районів [20, арк. 6; 24, арк. 5; 25, арк. 5; 26, арк. 5; 38, с. 44-47; 14, арк. 1-63] тощо. У цей період набула поширення практика вивезення цілими сім'ями. Подібні акції продовжувалися до звільнення області від тимчасової німецької окупації. За нашими підрахунками впродовж трьох перших місяців 1944 р. з краю було вивезено близько 8% від загального числа оstarбайтерів (28 783).

Періодичність і масштаби вивезення на примусові роботи у кожному з районів Рівненщини різнилися. Впродовж окупаційного часу в Австрію та Німеччину було вивезено найбільше жителів Дубенського, Вербського та Березнівського районів, серед причин вважаємо демографічну ситуацію у населених пунктах – різну чисельність і вікові категорії населення, географічні фактори, специфіку діяльності сил опору тощо.

Таким чином, впродовж 1941-1944 рр. з території Рівненської області на примусові роботи в Австрію та Німеччину було вивезено не менше 28 783 осіб. На Рівненщині акції примусового вивезення епізодично розпочалися із кінця 1941 р., більш активно проводилися з 1942 р. до 1944 р. Наймасштабніші примусові акції у краї відбулися у квітні-червні 1942 р. та впродовж квітня-травня 1943 р. Поширеними були розсилання повісток з погрозами, численні індивідуальні захоплення жителів і масові облави. Однак, протидія процесу вивезення на примусові роботи до рейху з боку місцевого населення, повстанських і партизанських загонів значно ускладнила реалізацію німецьких планів у регіоні.

При подальшому розробленні означеної проблеми перспективним вважаємо уточнення кількості оstarбайтерів по кожному з районів Рівненської області, розгляд основних форм опору примусовій мобілізації тощо.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Андрійв Е.П. Мобілізація трудового населення Галичини нацистською Німеччиною (1941-1944): автореф. дис... к. іст. н.: 07.00.01 / Емілія Пилипівна Андрійв. – Львів, 2010. – 16 с.
2. Гальчак С. На узбіччі суспільства: Доля українських «оstarбайтерів» (Поділля, 1942-2007 рр.) / Сергій Гальчак. – Вінниця, 2009. – 768 с.
3. Данильчук В. Рейхскомісаріат – Рейхові: українці з Рівненщини на примусових роботах в Австрії та Німеччині / В. Данильчук. – Рівне, 2013. – 282 с.
4. Державний архів Рівненської області (далі – ДАРО),

- ф.Р-22, оп.1, спр.53, 114 арк.
5. ДАРО, ф.Р-22, оп.3, спр.2, 1 арк.
  6. ДАРО, ф.Р-27, оп.1, спр.5, 131 арк.
  7. ДАРО, ф.Р-29, оп.1, спр.55, 138 арк.
  8. ДАРО, ф.Р-33, оп.1, спр.350, 9 арк.
  9. ДАРО, ф.Р-33, оп.1, спр.355, 13 арк.
  10. ДАРО, ф.Р-52, оп.3, спр.2, 4 арк.
  11. ДАРО, ф.Р-534, оп.1, спр.3, 213 арк.
  12. ДАРО, ф.Р-534, оп.1, спр.4, 259 арк.
  13. ДАРО, ф.Р-534, оп.1, спр.26, 16 арк.
  14. ДАРО, ф.Р-1492, оп.3, спр.2, 63 арк.
  15. ДАРО, ф.Р-2771, оп.1, спр.6, 7 арк.
  16. ДАРО, ф.Р-2771, оп.1, спр.37, 5 арк.
  17. ДАРО, ф.Р-2771, оп.1, спр.54, 4 арк.
  18. ДАРО, ф.Р-2771, оп.1, спр.58, 3 арк.
  19. ДАРО, ф.Р-2771, оп.1, спр.67, 4 арк.
  20. ДАРО, ф.Р-2771, оп.1, спр.70, 8 арк.
  21. ДАРО, ф.Р-2771, оп.1, спр.125, 7 арк.
  22. ДАРО, ф.Р-2771, оп.1, спр.143, 7 арк.
  23. ДАРО, ф.Р-2771, оп.1, спр.147, 6 арк.
  24. ДАРО, ф.Р-2771, оп.1, спр.526, 8 арк.
  25. ДАРО, ф.Р-2771, оп.1, спр.527, 8 арк.
  26. ДАРО, ф.Р-2771, оп.1, спр.530, 7 арк.
  27. ДАРО, ф.Р-2771, оп.1, спр.535, 3 арк.
  28. ДАРО, ф.Р-2771, оп.1, спр.566, 7 арк.
  29. ДАРО, ф.Р-2771, оп.1, спр.740, 3 арк.
  30. ДАРО, ф.Р-2771, оп.1, спр.741, 4 арк.
  31. ДАРО, ф.Р-2771, оп.1, спр.2431, 4 арк.
  32. ДАРО, ф.Р-2771, оп.1, спр.3811, 10 арк.
  33. ДАРО, ф.Р-2771, оп.1, спр.9050, 4 арк.
  34. ДАРО, ф.Р-2771, оп.1, спр.9960, 7 арк.
  35. ДАРО, ф.Р-2771, оп.1, спр.12631, 10 арк.
  36. ДАРО, ф.Р-2771, оп.1, спр.12741, 20 арк.
  37. Державний архів Служби безпеки України, м. Рівне, ф. П, спр.6478.
  38. Из криниці печалі: зб. спогадів та документів // Реабілітовані історією. Рівненська область. Вип. 1 / ред.-вид. група: Є. Шморгун (кер.), П. Велесик, Л. Рибенко, І. Нагорна, В. Яшук. – Рівне: Азалія, 1993. – 142 с.
  39. Книга Скорботи України: Рівненська область. У 3 т. – Т. 1 / гол. редкол.: І.О. Герасимов (голова) [та ін.]; обл. редкол.: П.Ю. Саух (голова), В.М. Несм'янович (заст. голови) [та ін.]. – Рівне, 2002. – 470 с.
  40. Мюллер Н. Вермахт и оккупация (1941-1944): о роли вермахта и его руководящих органов в осуществлении оккупационного режима на советской территории / Н. Мюллер; пер. с нем.: А.П. Артемова, А.И. Долгорукова, И.И. Карабутенко [и др.]; под ред. А.Ф. Юденкова. – М., 1974. – 388 с.
  41. Оstarбайтери: спогади жителів Рівненщини, вивезених гітлерівцями на каторжні роботи до Німеччини / упоряд. О. Царик; ред. В. Яшук. – Рівне: Азалія, 1996. – 113 с.
  42. Пастушенко Т. Оstarбайтери з Київщини: вербування, примусова праця, репатріація (1942-1953) / Тетяна Пастушенко. – К., 2009. – 282 с.
  43. Першина Т. Фашистский геноцид на Украине 1941-1944 / Т. Першина. – К.: Наукова думка, 1985. – 170 с.
  44. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (ЦДАВО України), ф.Р-2, оп.7, спр.3002, 101 арк.
  45. ЦДАВО України, ф.3206, оп.2, спр.6, 66 арк.
  46. ЦДАВО України, ф.3206, оп.3, спр.9, 136 арк.
  47. Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України), ф.1, оп.22, спр.503, 106 арк.
  48. ЦДАГО України, ф.57, оп.4, спр.116, 27 арк.
  49. ЦДАГО України, ф.57, оп.4, спр.275, 60 арк.
  50. ЦДАГО України, ф.62, оп.1, спр.1620, 207 арк.

Данильчук Віталіна Динаміка вивезення українського населення з території Рівненщини на примусові роботи в Австрію та Німеччину

У статті, на основі використання значної кількості архівних документів і матеріалів, спогадів очевидців, проаналізовано специфіку вивезення українського населення з території Рівненщини на примусові роботи в Австрію та Німеччину у період Другої світової війни. Простежено основні етапи, динаміку та масштаби вивезення мешканців регіону.

Ключові слова: Третій рейх, Рівненщина, німецький окупаційний режим, остарбайтери, вербувальна кампанія, примусові методи, масові облави

Данильчук Віталіна Динамика вывоза украинского населения с территории Ровенщины на принудительные работы в Австрию и Германию

В статье, на основании использования множества архивных документов и материалов, воспоминаний очевидцев, анализируется специфика вывоза украинского населения с территории Ровенщины на принудительные работы в Австрию и Германию в период Второй мировой войны. Прослеживаются этапы, динамика и масштабы вывоза жителей региона.

Ключевые слова: Третий рейх, Ровенщина, немецкий оккупационный режим, остарбайтеры, вербовочная кампания, принудительные методы, массовые облавы

Danylchuk Vitalina Dynamics of expulsion of the Ukrainian population from the territory of Rivne region for forced labor in Austria and Germany

In the scientific article the basic stages of population expulsion from the territory of Rivne region for forced labor in Austria and Germany.

It's traced that the expulsion of Rivne region population to work in Austria and Germany, which began with the end of the summer and autumn of 1941 and lasted until March 1944, complies with the general F. Zauckels' four-stage program. According to authors data, from the Rivne region were deported at least 28,783 people for forced labor in Austria and Germany, approximately 54% were taken in 1942 marked the greatest intensity of recruiting action April-June 1942.

In 1943 the proportion exported from the region amounted to 21% of the total expelled from the region. Most active enforcement actions occurred in April-May 1943, after which there was a decline in the pace and at the end of the year – reactivation process. During January-March 1944 the export of Rivne population was implemented in the form of so-called «evacuation». According to our calculations, thus were taken about 8% of the total exported from the edge ostarbeiters. A point in the future conductions of such actions was put by the Red Army. Anti-expulsion process to forcing labor to the Reich from the local population, rebel and guerrilla groups complicated the implementation of the German plans in the region.

The results of the study give reasons to believe that the frequency and extent of expulsion in each of the districts of Rivne region were different. Most residents were evacuated from Dubno, Verbskoho and Bereznovsky region. In our view, the demographic situation in the settlements – different size and age of the population, geographical factors, the specificity of the resistance should be considered as the reasons for the different frequency.

Keywords: The Third Reich, Rivne region, German occupational regime, ostarbeiters, recruiting campaign, labour exchange, forcible methods, mass raids

Рецензенти:

Михайлуца М.І., д.і.н., професор

Шитюк М.М., д.і.н., професор

Надійшла до редакції 01.02.2017 р.